

1. Ivan Generalić: Otok, 1940., ulje na staklu, 260×440 mm, Moderna galerija, Zagreb

2. Ivan Generalić: Poplava, 1960., ulje na staklu, 367×520 mm, Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Zagreb

POPLAVLJENI PEJZAŽI IVANA GENERALIĆA

U opusu Ivana Generalića posebno mjesto zauzimaju pejzaži, i brojnošću i značenjem. Slikani su u različitim umjetnikovim stvaralačkim razdobljima i prikazuju različita godišnja doba te mijene koje donosi vrijeme. U njima je uvijek moguće prepoznati ishodište u konkretnom podravskom kraju, ali viđeno je uvijek preobraženo umjetnikovom željom da izrazi neki osjećaj ili zamisao, da ih obogati maštovitim detaljima ili simboličkim značenjem. Kao zasebna podskupina izdvajaju se prikazi poplavljenog zemljišta i razlivenih voda, motivi kojima se Generalić iznimno često bavio. Poplave, osim što su karakteristične za Podravinu i kao takve Generaliću blisko iskustvo, očito intimno korespondiraju s njegovim romantičnim senzibilitetom.

MALI SVIJET U VELIKOME

Generalićeva slika *Otok* nastala je 1940. godine po motivu iz stvarnosti. Prema riječima samog umjetnika, na njoj je prikazano jedno povišeno mjesto usred Drave, koje su ljudi naselili jer ga rijeka nikad ne poplavljuje. No, po vlastitom priznanju, umjetnik je u mnogim detaljima odstupio od činjeničnog stanja, da bi sliku učinio "zanimljivijom".

Glavni prizor, seljaci koji spremaju sijeno, viđen je sa samog otoka, i to s povišenog mjesta, što je uvjetovalo preglednost i vrlo visoki horizont.

Skupina jednostavnih nastambi u središtu slike, iako djeluje kao jedno jedino domaćinstvo s kućom za stanovanje i s gospodarskim zgradama, zapravo po principu "pars pro toto" predstavlja čitavo selo. U tom selu ni prostor ni predmeti nisu organizirani po strogim pravilima, ali ipak sve ima svoje točno mjesto, spontano određeno potrebama i nahodjenjima stanovnika. Toplim zemljanim bojama seoske kućice kontrastiraju reskoj svježini maslinasto-zelene okoline (livada, krošnje, nebo), a koncentriranošću prijetećoj, uskovitlanoj kaotičnosti oblaka.

Svi su elementi naglašeno stilizirani, oblikovani sumarno, poopćeno, kao da ih je umjetnik nastojao približiti geometrijskim oblicima. Ruralna arhitektura svedena je na prizme i kvadre, a stogovi sijena na kupolaste oblike. Stilizacija osobito dolazi do izražaja u "lutkastim" ljudskim figurama, ukočenih pokreta, pretjerano uglastih ili neprirodno zaobljenih udova, s licima nalik na maske (bez detalja, ili samo s točkicama koje predstavljaju oči, nos i usta) i šakama bez naznačenih prstiju.

Duboke sjene ističu voluminoznost oblika i daju im oštrinu. Dok ljudske figure i arhitektura imaju naglašene konture, one raslinja su omekšane i razmočene te se na taj način ističe kontrast uglatosti svega ljudskog, kao težnje za nepromjenjivim, za redom i stabilnošću, i vječne mekoće i fluidnosti prirode.

Naglašeni, vidljivi potezi kista stvaraju dojam vlažnosti, što se vrlo dobro slaže s intencijom predočavanja riječnog, močvarnog, uvijek mokrog područja. Dok su trava i sijeno oblikovani kratkim, oštrim potezima, a plohe arhitekture ravnomjernim nanosima boje, oblaci i krošnje

oblikovani su mekim, kružnim potezima.

Nebo i voda te uske trake kopna u daljini s vrlo pojednostavljenim drvećem uz horizont, slikarski su najslobodnije i najljepše izrađena dionica slike, u kojoj je maksimalan efekt postignut redukcijom sredstava na minimum. Nježnim i suptilnim pretapanjima i izranjanjima oblika, rapsodijom u sivom, vrlo su sugestivno predočeni sumračno, naoblačeno, olujno nebo, komešanje oblaka, prolom oblaka s pljuskom (kosi potezi kistom usmjereni prema dolje) te nabujala voda, sjajne, reflektirajuće površine. Zbog nešto jače rasvijetljenosti neba u gornjem desnom kutu može se zaključiti da je tu izvor svjetlosti - sunce, koje se u iznenadnim, isprekidanim bljeskovima probija kroz oblake.

Atmosferičnosti pejzaža i silovitosti globalnih, kozmičkih kretanja na nebu, suprotstavljeno je obilje narativnih detalja u središtu slike, koji svjedoče o svakodnevnim aktivnostima seoskih stanovnika. Iz njih se može iščitati priča o uobičajenim poslovima i praktičnim navikama, načinu življenja i stanovanja u malom seoskom domaćinstvu. Selo odaje živahan i dinamičan, ali nestvaran, "scenografski" dojam. Pored jake stilizacije oblika tome uvelike pridonose "koreografski", "plesni" stavovi figura.

Usprkos navedenim kontrastima i suprotnostima (koncentrirano - raspršeno, čvrsto - fluidno, toplo - hladno) slika Otok ostavlja dojam savršene usklađenosti, koji proizlazi iz iznimno suptilnog tonskog slikanja. Ne samo da se upotrijebljene nijanse boja harmonično slažu u cjelinu, nego su iste nijanse, za volju ritmičnosti kompozicije, pridružene sasvim raznorodnim elementima. To je vidljivo, na primjer, u upotrebi iste nijanse smeđe boje za kuće i za ljudsku put; u prisutnosti sive na nebu, stogovima, vodi, kućama; zelene na tratini, drveću i kućama; bjelkaste na odjeći likova, na ćupovima, rublju, okvirima prozora, na odsjaju neba u vodi i na udaljenom drveću na horizontu. Osim u bojama, analogija je uočljiva i u veličinama, rasporedu i oblicima pojedinih elemenata (npr. "rasplinutih" oblaka i krošanja).

Iako su nebu i vodi pripali tek mali, rubni komadići slike, vrlo sitno drveće na horizontu daje naslutiti da se radi o vrlo velikom - čak golemom - prostoru te da izvan tog malog, ograđenog, seoskog svijeta postoji još jedan, mnogo veći.

NASLIKANA TJESKOBA

Dvadeset godina nakon slike Otok nastala je *Poplava* (1960.), još jedna varijacija na temu, ali u koju umjetnik kao da je unio sva životna razočaranja koja je u međuvremenu iskusio.

Poplava je slika vrlo pesimističnog ugođaja i elegičnog tona, kao da je Generalić na njoj želio naslikati tjeskobu samu. Predstavlja tih i tužan pejzaž, čija prevladavajuća plava boja sugerira hladnoću i udaljenost, a dojam tjeskobe pojačan je blijedo-žučkastom svjetlošću, koja na ovoj slici nije nositelj nade i optimizma, nego tek oštro i nemilosrdno sredstvo razotkrivanja očaja, kao u neko hladno, tmurno i otreznjujuće praskozorje. Svjetlost se zbog svog blijedog i hladnog sjaja doima kao da uopće i ne zrači te kao da nije kadra nadvladati tamu koja je okružuje. Dok su narativni detalji (ptica, drvo, selo) smješteni lateralno i u dubinu slike, u središtu je, u bliskom planu, praznina scene razlivenih voda. Na tu je prazninu usmjereno svo osvijetljenje u slici, poput reflektora te ona poprima i emocionalnu dimenziju, pa prenosi osjećaj samoće i napuštenosti.

Tjeskobnom ugođaju pridonose naglašene horizontale koje potenciraju statičnost i nepokretnost. Tamno smeđe "krpice" poplavljene zemlje, koje proviruju iz vode, zbog jakih su perspektivnih

skraćena horizontalno razvučena, a isto je i s vodom, koja kao da je razlivena u nekoliko kanala. Čak i selo u dubini slike ima oblik uske, horizontalne trake.

Vrlo velike razlike u dimenzijama elemenata bliskih i udaljenih planova (ptica u prvom veća je od crkve u posljednjem planu) stvaraju dojam velike udaljenosti i prostranstva, tako da kućice na horizontu djeluju osamljeno i nezaštićeno, prepuštene na milost i nemilost silama prirode. Ogroman prostor naglašava nemoć i besperspektivnost čovjeka - iako ljudskog lika niti nema na slici, već samo kuće kao znaci ljudske - možda tek bivše - prisutnosti. Praznina prizora navodi na pomisao da je prikazano mrtvo selo, izgubljeno u beskrajnu vodenu pustinju. Međutim, njegova vedra ozelenjelost i idilična ljupkost u oštrm je kontrastu s općim ugođajem slike. Taj kontrast, kao i perspektiva zbog koje selo izgleda kao uska traka smještena između vode i neba/zraka - dakle, dva fluidna i nestabilna elementa - daje mu ozračje nestvarnosti, kao da se radi o priviđenju ili fatamorgani.

Višeznačan je i motiv ptice u prvom planu slike. Specifične oznake kao što su dugi, oštri kljun, duge noge i bijelo perje navode na zaključak da je prikazana roda - ptica simbolički pozitivnog predznaka, koja prema pučkom kazivanju donosi obnovu i novi život. Međutim, naglašena šiljastost i oštrina njenih tjelesnih kontura, zmijoliki vrat i crvenkasti odsjaj oka i perja čine je zastrašujućom i pomalo demonskom.

Presudan je detalj koji stvara mračan i zastrašujući ugođaj vrlo stilizirano drveće koje strši iz poplavljenih zemlje. Čvornato i kao skvrčeno, bez ijednog listića, ogoljelo poput kostura, snažan je simbol smrti. Osobito je dojmljivo stablo u prednjem planu lijevo, koje se ocrtava tamnom siluetom na svijetloj pozadini zore, kao prijetnja. U oblikovanju krošanja prepoznatljiva je karakteristična Generalićeva invencija: sustavno grananje u sve sitnije i sitnije grančice, u vrlo pravilnom ritmu, što ih približava ornamentu. Konture i siluete općenito imaju vrlo važnu ulogu u kompoziciji slike, odnosno umjetnik ih koristi kao arabeske, zaokupljen više njihovim ritmičkim i melodijskim nego deskriptivnim značenjem.

Iako je prikazani pejzaž moguće dovesti u vezu s umjetnikovim rodnom krajem (ravničarski pejzaž, močvarno tlo i tip raslinja donekle odgovaraju Podravini), nije riječ o konkretnom pejzažu, nego o imaginarnom, koji predstavlja raspoloženje. Priroda nakon elementarne katastrofe umjetniku je poslužila kao metafora duše pogođene nesrećom. Osim zbog stilizacije oblika, pejzaž djeluje imaginarno i artifičijelno još i više zbog boje - potenciranog, izbrušenog plavetnila u kojem se sve utapa.

Pored ambivalentnog značenja motiva sela (mrtvo selo ili idila) i ptice (donositeljica života ili smrti), ambivalentno značenje ima i sama tema poplave. Poplava donosi štetu, ali i korist ljudima - uništava nastambe, odnosi živote, ali donosi plodan mulj. Kako voda simbolizira izvor života, sredstvo očišćenja i središte obnavljanja, poplavu je moguće protumačiti kao stizanje do obnove preko uništenja. No, slaba svjetlost, zastrašujuća ptica i utvarna idila, prisutne na slici, prebrođenje krize čine sasvim neizvjesnim i nevjerojatnim.